

Meta-Analysis of Leadership Studies on Commanders of the Sacred Defense

Morteza Javanali Azar ¹ | Seyed Mahdi Seyedtabtabaei ² | Ali Kashani ³

Research Paper

Received:
2023/10/12
Revised:
2024/11/25
Accepted:
2024/11/30
Published:
2024/12/17

ISSN: 2251-6980
E-ISSN: 2645-5234

Abstract

The design of Islamic leadership models can contribute theoretically to the development of Islamic humanities and, practically, to guiding and leading grassroots organizations in alignment with the goals of the Islamic Revolution—particularly during the second phase of the revolution. This study aims to "design a comprehensive leadership model for commanders of the Sacred Defense." To achieve this, a qualitative meta-synthesis approach (a systematic review method) was employed, analyzing 47 relevant scholarly studies on the leadership of Sacred Defense commanders. The research categorized 2,227 subcomponents into four dimensions: contexts, core phenomena, traits and behaviors, and outcomes. The findings reveal that individual, organizational, and social factors—such as a spirituality-oriented personality during adolescence and the organizational culture of the Sacred Defense—provided the foundation for the formation of a monotheistic worldview and ideology. This worldview, identified as the central component of the model, inspires traits such as idealism, humility, honesty, martyrdom-seeking, simplicity, mentoring spirit, initiative, compassion for followers, pragmatism, and courage. Ultimately, these traits and behaviors lead to influence over followers and the realization of outcomes beneficial to the leader, followers, the Sacred Defense, and the Islamic society. Furthermore, the results of this research can contribute to improving management and leadership methods in various organizations and institutions, serving as a foundation for developing Islamic leadership during the Islamic Revolution era.

Keywords: Jihadi Management; Islamic Leadership; Jihadi Organization; Sacred Defense; Commanders of the Sacred Defense.

DOR:

1. Assistant Professor, Department of Governance and Public Administration, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University (AS), Tehran, Iran.
2. Ph.D. in Islamic Studies and Public Administration, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University (AS), Tehran, Iran.
3. Corresponding Author: Master's student, Department of Islamic Studies and Public Administration, Faculty of Islamic Studies and Management, Imam Sadiq University (AS), Tehran, Iran. ali.kashani@isu.ac.ir

This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution Non-Commercial (CC-BY-NC) license.

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۰۷/۲۰
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۳/۰۹/۰۵
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۳/۰۹/۱۰
تاریخ انتشار:
۱۴۰۳/۰۹/۲۷شاپا چاپی: ۶۹۸۰-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۲۳۴-۲۶۴۵

فرا ترکیب مطالعات رهبری فرماندهان دفاع مقدس

مرتضی جوانعلی آذر^۱ | سیدمهدی سیدطباطبایی^۲ | علی کاشانی^۳

چکیده

طراحی الگوهای رهبری اسلامی از حیث نظری می‌تواند به تولید علوم انسانی اسلامی و از حیث کاربردی به رهبری و جهت‌دهی نهادهای مردمی در نقش‌آفرینی ناظر به چشم‌اندازهای انقلاب اسلامی - مخصوصاً در گام دوم انقلاب اسلامی - مفید واقع گردد. پژوهش حاضر با هدف «طراحی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس» انجام شده است. بدین منظور، از روش‌ها از روش کیفی فرا ترکیب (یکی از روش‌های مرور نظام‌مند) استفاده شد و ۴۷ پژوهش علمی مرتبط با حوزه رهبری فرماندهان دفاع مقدس مورد مطالعه قرار گرفت. در این پژوهش ۲۲۲۷ مؤلفه فرعی در چهار بُعد زمینه‌ها، پدیده محوری، صفات و رفتارها و نهایتاً ره‌آوردها طبقه‌بندی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که، عوامل فردی، سازمانی و اجتماعی، مانند شخصیت معنویت‌محور در دوران نوجوانی و فرهنگ سازمانی دفاع مقدس، بستر شکل‌گیری جهان‌بینی و ایدئولوژی توحیدی را فراهم کرده است. این جهان‌بینی - به عنوان محوری‌ترین مؤلفه این الگو - مرکز الهام‌بخش صفاتی چون آرمان‌گرایی، تواضع، صداقت، شهادت‌طلبی، ساده‌زیستی، روحیه مریبگری، پیشگامی، مهرورزی به پیروان، عمل‌گرایی و شجاعت است. در نهایت، این صفات و رفتارها منجر به نفوذ در پیروان و تحقق ره‌آوردهایی برای رهبر، پیروان، دفاع مقدس و جامعه اسلامی شده است. همچنین، نتایج این تحقیق می‌تواند به بهبود روش‌های مدیریتی و رهبری در سازمان‌ها و نهادهای مختلف کمک کند و به عنوان مبنایی برای توسعه رهبری اسلامی در دوران انقلاب اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: مدیریت جهادی؛ رهبری اسلامی؛ سازمان جهادی؛ دفاع مقدس؛ فرماندهان دفاع مقدس

DOR:

۱. استادیار، گروه حکمرانی و اداره عمومی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
۲. فاروق‌التحصیل دکتری معارف اسلامی و مدیریت دولتی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.
۳. نویسنده مسئول: دانشجوی کارشناسی ارشد، رشته معارف اسلامی و مدیریت دولتی، دانشکده معارف اسلامی و مدیریت، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

ali.kashani@isu.ac.ir

این مقاله یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط و ضوابط مجوز (CC BY-NC) Creative Commons Attribution Non-Commercial توزیع شده است.

مقدمه

تعاریف متنوع و مختلفی از علم مدیریت وجود دارد که هر کدام با زاویه نگاه و ابزار مخصوص به خود، مدیریت را تعریف کرده‌اند. یکی از انواع آن، تعریف مدیریت با تمرکز بر مدیران است که به تعبیری مدیریت را می‌توان فعل مدیران دانست. (مینتزبرگ^۱، ۱۹۹۳) اگر بخواهیم از چنین تعریفی برای مدیریت اسلامی نیز استفاده کنیم، مدیریت اسلامی فعل مدیران مسلمان خواهد بود. از این رو، بررسی رفتار و فعل مدیران اسلامی می‌تواند در فهم و صورت‌پذیری مدیریت اسلامی راهگشا باشد.

انقلاب اسلامی در دهه ۶۰ شمسی خصوصاً در دوران دفاع مقدس شاهد روی کار آمدن و جلوه‌پیدا کردن طیف جدیدی از مدیران بود که وابستگی شدیدی به اسلام داشتند. رفتار این مدیران می‌تواند مبنایی برای تعریف مدیریت اسلامی تلقی گردد. فرماندهان شهید دفاع مقدس به عنوان نمادهای هدایت و تقوا شناخته می‌شوند و شناخت ویژگی‌های آن‌ها باب جدیدی در نگرش به مدیریت و رهبری باز می‌کند که با برخی از یافته‌های اندیشمندان مدیریت تفاوت دارد. بنابراین، بررسی و تحقیق در زندگی فرماندهان شهید علاوه بر اینکه نمودی از تجلیل ایشان است، جهت تحلیل و بررسی جریان نوین مدیریت در دوران دفاع مقدس امری لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

باتوجه به حوزه مطالعاتی و تمرکز پژوهشگر، این پژوهش تنها به بررسی اصل رهبری پرداخته و ابعاد و مؤلفه‌های الگوی رهبری مدیران و فرماندهان برجسته میدانی دفاع مقدس مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد داد. برای بررسی الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس، از روش فراترکیب استفاده خواهد شد. برای بررسی تفصیلی پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه مشخص گردید که پژوهشگران علوم انسانی به این موضوع اهتمام ورزیده‌اند؛ اما پژوهش‌های صورت گرفته همچنان دارای نواقی هستند. برخی از این پژوهش‌ها به‌طور کلی بحث کرده و صرفاً در جهت تأیید یکی از انواع الگوهای رهبری در فرماندهان مشخصی برآمده‌اند. برخی دیگر ضمن اشاره اجمالی به الگوی رهبری، تأثیر آن بر عوامل دیگر را بررسی نموده‌اند. همچنین، برخی فقط از نقطه نظر یکی

1. Mintzberg

از الگوهای رهبری به فرماندهان توجه کرده و برخی دیگر صرفاً یکی از فرماندهان دفاع مقدس را مورد پژوهش قرار داده‌اند.

این در حالی است که پژوهش جامعی وجود ندارد که الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. با این وجود با توجه به اینکه تعداد پژوهش‌های مرتبط با حوزه رهبری دفاع مقدس از حیث کمیّت و کیفیّت دارای غنای مناسبی است به نظر می‌رسد ترکیب یافته‌های تمام این پژوهش‌ها از طریق روش فراترکیب می‌تواند در جهت طراحی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس راهبرد مناسبی تلقی گردد.

پژوهش حاضر به دنبال کشف الگویی از سبک رهبری اسلامی با توجه به تجربه موفق انقلاب اسلامی در دوران دفاع مقدس است و می‌تواند در جهت پیشبرد یکی از ابعاد مدیریت اسلامی - رهبری اسلامی - مفید واقع شود. بنابراین، هدف این پژوهش طراحی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس از طریق فراترکیب پژوهش‌های گذشته در این حوزه است.

با توجه به اینکه جمهوری اسلامی ایران اکنون در مرحله شکل‌گیری دولت اسلامی قرار گرفته است، الگوهای مدیریت اسلامی و بالطبع الگوهای رهبری اسلامی برای تمامی مدیران سازمان‌ها، نهادها و تشکل‌های مختلف مردمی مخصوصاً جریان حلقه‌های میانی قابلیت بهره‌برداری دارد.

بر همین اساس، سوالات اصلی و فرعی پژوهش صورتبندی می‌شوند:

سوال اصلی: الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس چیست و چگونه می‌توان آن را از طریق فراترکیب پژوهش‌های گذشته طراحی کرد؟

سوالات فرعی:

۱. پژوهش‌های علمی انجام‌شده در حوزه رهبری فرماندهان دفاع مقدس شامل چه مواردی هستند و به چه مؤلفه‌ها و ابعادی توجه داشته‌اند؟
۲. چه ارتباطی میان پژوهش‌های مختلف در حوزه سبک رهبری فرماندهان دفاع مقدس وجود دارد و این پژوهش‌ها به چه نتایجی دست یافته‌اند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

مبانی نظری

بررسی مفاهیم کلیدی مرتبط با رهبری و فرماندهان دفاع مقدس به عنوان مبانی نظری این پژوهش، در راستای پاسخگویی به مسئله اصلی پژوهش و ارائه الگوی جامع رهبری اسلامی اهمیت دارد.

رهبری

رهبری موضوعی است که قرن‌ها توجه مردم را به خود جلب کرده است. (ترمیزی^۱، ۲۰۰۲: ۲۶۹) اصطلاح رهبری تصویری از افراد قدرتمند و پویا ارائه می‌دهد که عموماً ارتش‌های پیروز را فرماندهی کرده و یا شرکت‌های عظیم و جهانی را از فراز برج‌های بلند مدیریت نموده و یا آینده‌ملت‌ها را شکل داده و جهت‌دهی می‌کنند؛ بنابراین معمولاً آنچه در تاریخ از رهبری یاد شده است مملو از داستان‌های رهبران سیاسی، نظامی، اجتماعی و مذهبی است که در رخداد‌های مهم تاریخی نقش ویژه و قابل توجهی ایفا کرده و به‌خاطر آن مورد تحسین قرار می‌گیرند و یا به اتفاقات ناگوار آن زمان متهم می‌شوند. (یوکل^۲، ۲۰۱۳: ۱۷)

برخی از پژوهشگران بر این باورند که اولین نظرات پیرامون رهبران و رهبری، برای اولین بار در کتاب‌های کنفوسیوس، لائو تزو و سان دیده شده است که قدمت آن به قرن ششم قبل از میلاد می‌رسد (آلیو^۳، ۲۰۱۲: ۵)؛ درحالی‌که مبتنی بر اندیشه اسلامی نظریات رهبری قدمتی فراتر از موارد یادشده دارد. حضرت آدم (ع) که اولین انسان روی زمین است به‌عنوان رهبری الهی برای هدایت و راهبری بشر قرار داده شد. این هدایت توسط انبیای بعدی ادامه پیدا کرد و در دوران بعضی از ایشان مانند حضرت نوح (ع) و حضرت موسی (ع) برجستگی ویژه‌ای یافت تا جایی که افرادی نظیر صادقی (۱۳۷۷) درصدد کشف مدل رهبری حضرت نوح (ع) و باقری و کاظمی (۱۳۹۲) درصدد بررسی الگوی رهبری حضرت موسی (ع) برآمده‌اند.

1. Aqeel Tirmizi
2. G. A. Yukl
3. Allio

پیرامون اهمیت موضوع رهبری باید گفت که رهبری به موازات تحولاتی که در تاریخ رخ داده است، شاید از حیاتی‌ترین عوامل موفقیت یا شکست سازمانی در هر دوره‌ای از تاریخ تلقی شده است. (بیس و استاگدیل^۱، ۱۹۹۹: ۲۶) بر اساس همین اهمیت در طول تاریخ، مطالعات رهبری مورد توجه افراد مختلفی بوده است که در سه دوره تقسیم شده است: ۱. مطالعات کلاسیک رهبری که افرادی نظیر کنفوسیوس، سان تزو، افلاطون، ارسطو، جورجیا، سیسرو که رهبری جنگ و رهبری سیاسی را از ۲۰۰۰ سال پیش مورد توجه قرار داده‌اند (برایمن، ۲۰۱۱: ۵)، ۲. مطالعات رهبری پس از رنسانس که توسط افرادی نظیر ماکیاولی، هابز، فروید، راسل و لاسول مورد توجه قرار گرفت. (گوتالز^۲ و همکاران، ۲۰۰۴: ۸۶۸) و ۳. مطالعات امروزی رهبری که توسط افرادی نظیر فالت مورد توجه قرار گرفت و نهایتاً توسط برایمن ذیل علم مدیریت و رفتار سازمانی در سه سطح فرد، تیم و سازمان تقسیم‌بندی شد. (برایمن^۳، ۲۰۱۱: ۵۶)

برای روشن شدن تعریف رهبری اولاً باید گفت که استاگدیل پس از پژوهش جامعی که در حوزه ادبیات رهبری انجام داد، بر این عقیده شد که تقریباً به تعداد افرادی که برای تعریف این مفهوم تلاش کرده‌اند تعریف رهبری وجود دارد؛ چراکه این تعاریف به این بستگی دارد که هر کس به دنبال چه غرض و هدفی از تبیین این مفهوم است. او نهایتاً رهبری را به‌عنوان یک یا ترکیبی از این موارد معرفی می‌کند: محور فرایندهای گروهی، یک ویژگی شخصیتی، هنر و فن القای تبعیت، اعمال نفوذ، یک نوع خاصی از فعالیت، شکلی از متقاعد کردن، یک رابطه قدرت، یک ابزار برای دستیابی به اهداف، اثری از تعامل، یک نقش متمایز و آغازی برای یک ساختار. (استاگدیل و بیس، ۱۹۸۱: ۳۷) پس از چندین دهه ناهماهنگی‌هایی که در تعریف رهبری وجود داشت، پژوهشگران رهبری در یک مورد به اتفاق نظر رسیدند که نمی‌توانند تعریف مشترکی را برای رهبری ارائه دهند. (نورث‌هاوس^۴، ۲۰۱۵: ۵) یوکل (۱۳۸۲: ۶) بر این باور است که تعریف رهبری مانند سایر مفاهیم علوم اجتماعی بسیار ذهن‌گرایانه است. وی بیان داشته است که در میان تعاریف موجود، برخی مفیدترند اما نمی‌توان گفت که هر کدام تعریف کاملاً صحیح و کاملی را ارائه داده است؛ بنابراین جهت ایجاد فهم لازم در مورد این موضوع بهتر است که مفاهیم متعدد

1. Bass & Stogdill
2. Goethals
3. Bryman
4. Northouse

رهبری به عنوان منبعی از دیدگاه‌های مختلف در مورد این پدیده چندبعدی مورد استفاده قرار گیرد. در جدول زیر به گزیده‌ای از این تعاریف اشاره می‌شود و محورهای اصلی این تعاریف روشن می‌گردد:

جدول ۱. تعاریف رهبری

منبع	محورهای اصلی	تعریف رهبری
راچ و بهلینگ ^۱ (۱۹۸۴) به نقل از (یوکل، ۲۰۱۳: ۱۹)	تأثیرگذاری، گروه، هدف	رهبری عبارت است فرایند تأثیرگذاری بر فعالیت‌های یک گروه سازمان‌یافته در جهت دستیابی به هدف.
هاوس ^۲ (۱۹۹۹) به نقل از (یوکل، ۲۰۱۳: ۱۹)	تأثیرگذاری، انگیزه، توانمندسازی، مشارکت	رهبری عبارت است از توانایی یک فرد برای تأثیرگذاری، ایجاد انگیزه و توانمندسازی برای مشارکت در اثربخشی و موفقیت سازمان.
(پلانکت ^۳ و همکاران، ۲۰۰۲: ۴۵۲)	تأثیر، اهداف، هدایت، ترغیب	رهبری عبارت است از فرایندی که از طریق آن تلاش می‌گردد تا بر افراد و گروه‌ها تأثیری در جهت تعیین اهداف و رسیدن به آن‌ها گذاشته شود. رهبر معمولاً دیگران را هدایت و ترغیب نموده و آموزش می‌دهد.
(نورث‌هاوس، ۲۰۱۵: ۶)	گروه، تأثیر گذاشتن، هدف	رهبری عبارت است از فرایندی که در آن فرد بر گروهی از افراد برای رسیدن به یک هدف مشترک تأثیر می‌گذارد.
(بوکانان ^۴ و هاوزینسکی ^۵ ، ۲۰۱۷: ۵۹۸)	تأثیر گذاشتن، گروه، هدف	رهبری عبارت است از فرایند چگونگی تأثیر گذاشتن بر فعالیت‌های یک گروه سازمان‌یافته تا تلاش‌ها را در جهت هدف از پیش تعیین شده جهت‌دهی کند.
(دمیرتاش و کاراکا، ۲۰۲۰: ۱)	تلاش‌های جمعی، تأثیرگذاری، اهداف	رهبری عبارت است از فرایند تسهیل تلاش‌های فردی و جمعی و تأثیرگذاری بر دیگران برای دستیابی به اهداف مشترک.

با توجه به نقاط تمرکز در جدول فوق، مشخص شد که اصلی‌ترین مؤلفه در مفهوم رهبری، نفوذ برای جهت‌دادن است. یک مدیر زمانی می‌تواند در کسوت یک رهبر موفق عمل کند که

1. Rauch & Behling
2. Robert House
3. Plunket
4. Buchanan
5. Huczynski

بتواند افراد تحت سرپرستی خود را تحت تأثیر و نفوذ خود قرار دهد (نورث‌هاوس، ۲۰۱۵: ۶)؛ بنابراین از تعاریف متعدد رهبری این نکته به دست می‌آید که رهبری متضمن فرایندی از نفوذ اجتماعی است که رهبر از طریق آن نفوذ عمدی و ارادی خود را بر دیگر افراد اعمال می‌نماید تا روابط میان آن‌ها و فعالیت‌های درون گروه یا سازمان را ساختاردهی کند. (یوکل، ۱۳۸۲: ۳)

با مطالعه ادبیات رهبری مشاهده می‌شود که مطالعات بسیاری برای تعیین پویایی‌های رهبری مؤثر و موفق انجام شده و مدل‌های زیادی به‌عنوان پایه‌های نظری رهبری توسعه داده شده است. (هورنر^۱، ۱۹۹۷: ۲۷۰) نظریه‌های رهبری یک توسعه زمانی را به موازات تکامل رویکردهای مدیریت دنبال می‌کنند. (دمیرتاش و کاراکا^۲، ۲۰۲۰: ۶) این نظریه‌ها را در یک دسته‌بندی ذیل سه رهیافت کلی تقسیم‌بندی نموده‌اند: ۱. نظریه صفات مشخصه، ۲. نظریه‌های رهبری رفتاری، ۳. نظریه‌های رهبری موقعیتی و اقتضائی. از جنگ جهانی دوم تا سال ۱۹۷۵ عمده پژوهش‌های رهبری به‌ویژه در ایالات متحده بر سه رهیافت مذکور استوار بود. بعدها نظریات دیگری نیز اضافه شد که بر این موارد غلبه پیدا کرد. در ادامه پژوهشگران مجموعه‌ای از این نظریه‌ها را تحت عنوان نظریه‌های نوین رهبری قراردادند. (گوتالز و همکاران، ۲۰۰۴: ۸۶۸)

بنابراین، چهار مکتب اصلی در حوزه رهبری در ادبیات موجود وجود دارد که پژوهشگران این حوزه هر یک از نظریه‌های گوناگون رهبری را ذیل یکی از این مکاتب قرار داده‌اند. با توجه به ضرورت اختصارنویسی در مقاله، صرفاً جهت آشنایی با مکاتب و دیدگاه‌های موجود در حوزه رهبری به جدول زیر اکتفا می‌شود:

1. Horner
2. Demirtas & Karaca

جدول ۲. انواع الگوهای رهبری در ادبیات غربی

تشریح	نظریه صفات مشخصه
مطالعات دانشگاه آیووا، مطالعات دانشگاه میشیگان، مطالعات رهبری ایالت اوهایو، شبکه مدیریت، مطالعات اسکاندیناوی، سیستم‌های مدیریتی لیکرت	نظریه‌های رهبری رفتاری
نظریه اقتضایی فیدلر، نظریه مسیر - هدف، نظریه چرخه زندگی، نظریه رهبری هنجاری (مشارکتی)، نظریه رهبری مبادله رهبر - عضو	نظریه‌های رهبری موقعیتی
نظریه جانشین‌های رهبری، الگوی رهبری خدمتگزار، نظریه رهبری ممتاز، نظریه اسناد رهبری، نظریه رهبری کارزماتیک، نظریه رهبری هدف‌گرا، نظریه شخصیت‌های برجسته، نظریه مهارت‌های رهبری، نظریه رهبری توزیع‌شده، نظریه رهبری سوداگرانه، نظریه رهبری تحول‌گرا و تعامل‌گرا، نظریه شایستگی‌های رهبری	نظریه‌های نوین رهبری

فرماندهان دفاع مقدس

همان‌طور که توضیح داده شد هدف از بررسی از دوران دفاع مقدس، توجه به الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس به‌عنوان مدیران مسلمان است؛ بنابراین جامعه مورد مطالعه پژوهش حاضر شامل فرماندهان نظامی دوران دفاع مقدس است که سبک خاصی از رهبری را در انجام مأموریت‌های خود نشان داده‌اند. جامعه مورد مطالعه مورد نظر شامل فرماندهان نظامی وقت اعم از شهدای گران‌قدر دوران دفاع مقدس و همچنین افرادی است که پس از دوران دفاع مقدس به حیات خود ادامه دادند.

پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به اینکه یک مطالعه ثانویه با استفاده از روش فراترکیب به شمار می‌رود اساساً پیشینه پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه رهبری را به‌عنوان منابع جمع‌آوری داده‌های اولیه مورد توجه قرار می‌دهد. به همین جهت با جستجوی کلیدواژگان مرتبط با حوزه رهبری فرماندهان دفاع مقدس، مجموعه‌ای از مقالات و پایان‌نامه‌های مذکور در این زمینه جمع‌آوری گردید و تعدادی از این موارد که با پژوهش جاری مرتبط‌تر به نظر می‌رسد در ادامه ارائه خواهد شد:

جدول ۳

نام نویسنده(گان)	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش/گردآوری داده‌ها	نتایج کلیدی
باقری و سعدآبادی	۱۳۹۰	طراحی الگوی رهبری معنوی شهید احمد کاظمی	مطالعه اسناد و مصاحبه عمیق با کارشناسان	ارائه الگوی رهبری معنوی در ۱۲ بُعد: محیط، پیش‌زمینه‌ها، اعتقادات و باورها، نظام فکری، معرفت و خودسازی و...
عباسی و همکاران	1390	مطالعه اکتشافی آئین رهبری فرماندهان شهید	پژوهش کیفی و بررسی آثار مکتوب	کشف آئین رهبری در پنج محور: قلب رهبری، الزامات رهبری، راهبرد اصلی، بستر توسعه راهبردها و پیامدهای رهبری
ضماهنی و حجرگشت	1394	طراحی و تبیین الگوی فرماندهی سردار شهید حسن باقری	مصاحبه با هم‌زمان	شناسایی پنج مؤلفه اصلی: خدامحوری، حکمت‌ورزی، مهرورزی، صلابت و دشمن‌شناسی
عسکری و همکاران	1395	تبیین سبک رهبری خدمتگزار شهید حسین خرازی	پرسشنامه (۲۱۰ نفر از بسیجیان)	بررسی سبک رهبری خدمتگزار و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی و تعهد سازمانی
سپندار	1396	توسعه ظرفیت مدیریت و رهبری در سازمان‌های دولتی	مطالعه موردی 16 فرمانده شهید	احصاء ۲۴ ویژگی بر مبنای ارزش‌های محوری، ویژگی‌ها و رفتارهای شخصی، بین‌شخصی و مدیریتی
عسکری و همکاران	1398	تبیین سبک رهبری معنوی شهید خرازی	پرسشنامه (۲۱۰ نفر از بسیجیان کاشان)	بررسی رابطه سبک رهبری معنوی با سلامت سازمانی

جدول ۳

نام نویسنده (گان)	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش/گردآوری داده‌ها	نتایج کلیدی
بهمنی و همکاران	1399	تبیین مؤلفه‌های رهبری اثربخش سازمان‌های نظامی ایران	مصاحبه با ۱۸ فرمانده سطوح عملیاتی	شناسایی عوامل زمینه‌ساز، پدیده مرکزی، راهبردهای رفتاری و پیامدها
مقیم	1399	رهبری اخلاص مدار جوهره مکتب شهید سلیمانی	مصاحبه با شخصیت‌های مطلع	ارائه الگو در سه محور: عوامل زمینه‌ساز، عناصر رهبری اخلاص مدار و دستاوردهای رهبری
قرباغی و ازگلی	1399	واکاوی سبک رهبری خدمتگزار شهید سلیمانی	بررسی کتابخانه‌ای و تحلیل مضمون	شناسایی ده محور اصلی شامل اخلاص در عمل، مربیگری، تکلیف‌گرایی و...
احمدی و محمدی	1399	مدل مدیریت جهادی مبتنی بر سیره شهید حسین خرازی	تحلیل مضمون مصاحبه‌ها و اسناد	ارائه مدل بر اساس سه شاخص: ویژگی‌های شخصیتی، مدیریتی و رهبری
روح‌اللهی	1400	نفوذ اجتماعی در مکتب شهید سلیمانی	مطالعه موردی	ارائه الگو در سه بُعد: منابع نفوذ، راهبردهای نفوذ و پیامدهای نفوذ
بهمنی و همکاران	1400	طراحی الگوی رهبری فرماندهان دوران دفاع مقدس	مصاحبه با ۱۸ فرمانده	شناسایی شش بُعد اصلی شامل شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و...
ریزانه	1401	سبک رهبری فراملی در مکتب	روش فراترکیب	ارائه مدل در چهار بُعد: ابعاد رهبری، ویژگی‌های فردی و

جدول ۳

نام نویسنده (گان)	سال	عنوان پژوهش	روش پژوهش/گردآوری داده‌ها	نتایج کلیدی
		شهید سلیمانی		سازمانی و دستاوردها
هاشمی	1401	الگوی رهبری شهید سلیمانی	تحلیل محتوای دیدگاه خبرگان	تبیین ابعاد الگوی رهبری در پنج محور اصلی و سه بُعد فردی، ساختاری و فرهنگی
اصغری	1401	تبیین الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در جبهه مقاومت	بررسی متون و تحلیل مضمون	شناسایی ۱۲ مقوله مرتبط با رهبری تحول‌آفرین در چهار دسته شامل نفوذ آرمانی، انگیزش الهام‌بخش، ملاحظات فردی و ترغیب ذهنی

پژوهش‌های بررسی شده، با اینکه از غنای محتوایی خوبی برخوردار هستند، اما نواقصی نیز در آن‌ها مشاهده می‌شود که در بخش مقدمه به آن‌ها اشاره شد. به طور خلاصه، این نواقص عبارت‌اند از: ۱. برخی از پژوهش‌ها به‌طور کلی بحث کرده‌اند، ۲. برخی دیگر به صورت اجمالی به الگوی رهبری پرداخته‌اند، ۳. تعدادی از آن‌ها فقط به یک الگوی مشخص از رهبری توجه کرده‌اند، ۴. برخی تنها به بررسی یک فرمانده خاص پرداخته‌اند و ۵. در نهایت، هیچ یک از پژوهش‌ها جمع‌بندی جامعی از الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس ارائه نداده‌اند.

البته باید خاطر نشان کرد که این نواقص به‌هیچ‌وجه دلیلی بر ضعف مقالات پیشین در پاسخ به سوالات پژوهش خودشان نیست، بلکه نشان‌دهنده نیاز به یک بررسی جامع‌تر و عمیق‌تر در این حوزه است. پژوهش حاضر به‌عنوان یک پژوهش ثانویه، مدیون و مرهون انجام پژوهش‌های قبلی است و سعی دارد با تجزیه و تحلیل یافته‌های موجود، به‌ویژه در زمینه رهبری فرماندهان دفاع مقدس، یک قدم به جلو بردارد. از این رو، ارزش افزوده این پژوهش در ارائه یک چارچوب جامع و منسجم برای رهبری اسلامی نهفته است که می‌تواند به‌عنوان مبنایی برای تحقیقات آینده و ارتقای الگوی رهبری مورد استفاده قرار گیرد.

روش پژوهش

باتوجه به توضیحات و سؤالات مذکور در بخش مقدمه، مشخص شد که پژوهش پیش رو یک مطالعه ثانویه است. گرنث و بوث^۱ در پژوهش خود به گونه‌شناسی چهارده گانه‌ای از انواع روش‌های مطالعات ثانویه شامل مرور انتقادی، مرور ادبیات، مرور نگاشتی، فراتحلیل، مرور مطالعات آمیخته، مرور اجمالی، مرور نظام‌مند کیفی (فراترکیب)^۲، مرور سریع، مرور دامنه، مرور آخرین پیشرفت‌های علمی، مرور نظام‌مند، جستجو و مرور نظام‌مند، مرور نظام‌مندشده و مرور شامل رسیدند. (سیدطباطبایی، ۱۴۰۰: ۳۵۶) آن‌ها از میان روش‌های مذکور روش فراترکیب را روشی برای تلفیق و مقایسه نتایج مطالعات کیفی معرفی نمودند که به دنبال یافتن «مضامین» یا «سازه‌هایی» است که در خلال مطالعات کیفی منفرد وجود دارد. (گرنث و بوث، ۲۰۰۹)

در عمل فراترکیب، قسمت‌های مختلف پژوهش به گونه‌ای در کنار یکدیگر چیده می‌شوند که یک کُل را بسازند و این کُل باید به گونه‌ای شکل بگیرد که سطحی از نوآوری در آن لحاظ شده باشد؛ لذا کُل ساخته‌شده، فرآورده‌ای فراتر از تجمیع ساده قسمت‌های مختلف پژوهش است. (بارنت پیچ و توماس^۳، ۲۰۰۹) به عبارتی دیگر فراترکیب تفسیر تفسیرهای داده‌های اصلی مطالعات و پژوهش‌هایی است که انتخاب‌شده‌اند تا نمایش جامع‌تری را از یافته‌های موجود ارائه دهد. (زیمیر^۴، ۲۰۰۶: ۳۱۴) در این روش هفت مرحله پشت سر گذاشته می‌شود:

گام اول - تنظیم سؤال پژوهش: در این مرحله سؤال اصلی پژوهش جاری اینگونه تدوین گردید: «رهبری اسلامی فرماندهان دفاع مقدس از چه الگوی کلانی پیروی می‌کند؟»

گام دوم - بررسی نظام‌مند ادبیات و منابع: در این مرحله جهت نگارش برنامه مرور نظام‌مند حداقل در مورد سه مؤلفه تصمیم‌گیری شد: الف) شاخص‌های شمول یا عدم شمول: پژوهش‌های کیفی که صرفاً شامل مقالات فارسی علمی - پژوهشی و پارساهای دانشگاهی حول موضوع رهبری و دفاع مقدس بوده و قبل از ۲۰ خرداد سال ۱۴۰۲ در یکی از پایگاه‌داده‌های علمی معتبر منتشر شده باشند، ب) انتخاب پایگاه‌داده‌های مناسب: پایگاه مجلات تخصصی نور^۵ و پرتال جامع

1. Grant & Booth
2. Meta-Synthesis
3. Barnett-Page & Thomas
4. Zimmer
5. Noormags: noormags.com

علوم انسانی^۱ جهت جستجوی مقالات علمی - پژوهشی و پایگاه اطلاعات علمی ایران^۲ جهت جستجوی پارساهای دانشگاهی و در نهایت ج) انتخاب کلیدواژگان مناسب: برای جستجویی با گستره و شمول بالا از طرفی با بررسی کامل ادبیات رهبری واژگان مرتبط با رهبری و از طرف دیگر با مشورت با تیم پژوهش واژگان مرتبط با فرماندهان دفاع مقدس انتخاب شده و به صورت ترکیبی در پایگاه داده‌های مذکور مورد جستجوی پیشرفته قرار گرفتند. در جستجوی اولیه در مجموع ۲۹۸۷ پژوهش علمی مرتبط با حوزه رهبری (مدیریت) فرماندهان دفاع مقدس شناسایی شد که پس از طی کردن چهار مرحله غربالگری (عنوان تکراری، عنوان نامرتبط، چکیده نامرتبط و محتوای نامرتبط) در نهایت ۴۷ پژوهش به عنوان منابع داده‌های اولیه این پژوهش انتخاب گردید. گام سوم - جست‌وجو و انتخاب مطالعات و متون مناسب: در این مرحله ۴۷ پژوهش مذکور از حیث موضوع تخصصی به دقت مورد بررسی قرار گرفت. در ادامه این پژوهش‌ها مبتنی بر موضوعات تخصصی علم مدیریت به سه شاخه تقسیم شدند:

۱. پژوهش‌هایی با موضوع تخصصی رهبری (۲۱ مورد)،

۲. پژوهش‌هایی با موضوع تخصصی غیر از رهبری که به رهبری اشاره دارند (۱۴ مورد)،

۳. پژوهش‌هایی با موضوع تخصصی غیر از رهبری که به رهبری هیچ اشاره‌ای ندارند (۱۲ مورد).

در ادامه با بازبینی محتوای پژوهش‌های فوق میزان مناسب بودن یا نبودن هر کدام از پژوهش‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت. از میان پژوهش‌های شاخه اول ۱۵ مورد کاملاً مناسب، ۳ مورد نسبتاً مناسب و ۳ مورد نامناسب، از میان پژوهش‌های شاخه دوم ۱۴ مورد نسبتاً مناسب و از میان پژوهش‌های شاخه سوم هیچ پژوهشی مناسب تشخیص داده نشد.

در مجموع برای پاسخ دادن به سؤال پژوهش، ۱۵ مورد از پژوهش‌ها کاملاً مناسب (دسته اول) و ۱۷ مورد از آن‌ها نسبتاً مناسب (دسته دوم) تشخیص داده شد. بر اساس این دسته‌بندی، پژوهش‌های دسته اول به عنوان منابع اصلی برای طراحی الگوی پایه رهبری فرماندهان دفاع مقدس و پژوهش‌های دسته دوم جهت تکمیل الگوی پایه مذکور مورد استفاده قرار گرفت. در ادامه منابع و مطالعات منتخب شامل ۳۲ پژوهش به شرح ذیل معرفی می‌گردد:

1. Ensani: ensani.ir

2. Irandoc: irandoc.ir

جدول ۴. پژوهش‌های منتخب رهبری فرماندهان دفاع مقدس جهت فراترکیب

عنوان مقاله	نویسندگان (سال)
طراحی الگوی رهبری معنوی بر اساس ارزش‌های اسلامی پژوهشی مبتنی بر راهبرد داده‌بنیاد با تأکید بر ویژگی‌های فرمانده شهید سرلشکر پاسدار احمد کاظمی	مصباح‌الهدی باقری، حسن سعدآبادی (۱۳۹۰)
مطالعه اکتشافی آئین رهبری فرماندهان شهید با استفاده از نظریه مبنایی	داوود عباسی، علی اصغر پورعزت، آرین قلی‌پور، مصباح‌الهدی باقری (۱۳۹۰)
طراحی و تبیین الگوی فرماندهی (رهبری) سردار شهید حسن باقری	مجید ضماهنی، سعید حجرگشت (۱۳۹۴)
توسعه ظرفیت مدیریت و رهبری در سازمان‌های دولتی با بهره‌گیری از ویژگی‌های سرداران شهید (پایان‌نامه)	خبیر سپیندار (۱۳۹۶)
تبیین مؤلفه‌های رهبری اثربخش سازمان‌های نظامی ایران با استفاده از نظریه داده‌بنیاد	ابراهیم بهمنی، هادی تیموری، محمدحسین مشرف‌جوادی، علی ربانی خوراسگانی (۱۳۹۹)
رهبری اخلاص مدار جوهره مکتب شهید سلیمانی	سیدمحمد مقیمی (۱۳۹۹)
شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های نفوذ اجتماعی در سبک رهبری شهید قاسم سلیمانی	مهدی روح‌الهی (۱۴۰۰)
طراحی الگوی رهبری فرماندهان دوران دفاع مقدس با استفاده از رویکرد ترکیبی	ابراهیم بهمنی، هادی تیموری، محمدحسین مشرف‌جوادی، علی ربانی خوراسگانی (۱۴۰۰)
سبک رهبری فراملی در مکتب شهید سلیمانی	جلال ریزانه (۱۴۰۱)
تبیین الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در جبهه مقاومت (یک مطالعه سنتزپژوهی)	ملیحه اصغری (۱۴۰۱)
تبیین سبک رهبری خدمتگزار فرماندهان سپاه در دوران دفاع مقدس و پیامدهای آن در بین بسیجیان (مطالعه موردی سیره شهید حسین خرازی)	مهری عسکری، اصغر فروغی ابری، ابوالحسن فیاض‌انوش (۱۳۹۵)

جدول ۴. پژوهش‌های منتخب رهبری فرماندهان دفاع مقدس جهت فراترکیب

نویسندگان (سال)	عنوان مقاله	
مهری عسکری، اصغر فروغی ابری، ابوالحسن فیاض‌انوش (۱۳۹۸)	تبیین سبک رهبری معنوی شهید خرازی و ارتباط آن با سلامت سازمانی در لشکر ۱۴ امام حسین (ع) در دوران دفاع مقدس	۱۲
میثم قراباغی، محمد ازگلی (۱۳۹۹)	واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار	۱۳
محمد میلاد احمدی، مهدی محمدی (۱۳۹۹)	مدل مدیریت جهادی مبتنی بر سیره فرماندهان دفاع مقدس (مورد مطالعه: شهید حسین خرازی)	۱۴
صدیقه سادات هاشمی (۱۴۰۱)	الگوی رهبری شهید قاسم سلیمانی از فرماندهی مقاومت تا شکل‌گیری مکتب سلیمانی	۱۵
باقری، مسلم مرادی رودبالی، سحر (۱۳۹۵)	طراحی الگوی مدیریت منابع انسانی فرماندهان دفاع مقدس (مطالعه موردی سیره شهید محمدابراهیم همت)	۱۶
حمیدرضا عامل اردستانی (۱۳۹۶)	طراحی و تبیین مدل مدیریت جهادی با استفاده از تجارب فرماندهان دفاع مقدس	۱۷
محمد میری (۱۳۹۶)	مولفه‌های مدیریت جهادی از دیدگاه فرماندهان شهید جنگ تحمیلی	۱۸
حمیدرضا عامل اردستانی، محمدتقی امینی، لطف الله فروزنده دهکردی، محمد محمودی میمند (۱۳۹۶)	طراحی الگوی مدیریت جهادی فرماندهان دوران دفاع مقدس (ابعاد چهارگانه طرز فکر، سبک زندگی اسلامی، سبک مدیریت و عملکرد اجرایی)	۱۹
ناصر پورصادق (۱۳۹۷)	شایستگی‌های فرماندهان دفاع مقدس در مدیریت منابع انسانی مبتنی بر آموزه‌های نهج‌البلاغه	۲۰
حسین دهقانی پوده، امین پاشایی هولاسو (۱۳۹۹)	تدوین الگوی فرماندهی شهید قاسم سلیمانی	۲۱
سیده‌عظیمه هاشمی شیخ‌شبان، عباس کشاورز شکری (۱۳۹۹)	بررسی راهبردهای فرماندهی شهید امیر سپهبد علی صیاد شیرازی در دوران دفاع مقدس	۲۲
محمدامین پهلوان شریف، محمدحسین کاظمی شوربی (۱۳۹۹)	تبیین الگوی شایستگی مدیران جهادی تمدن ساز (مورد مطالعه شهید قاسم سلیمانی)	۲۳

جدول ۴. پژوهش‌های منتخب رهبری فرماندهان دفاع مقدس جهت فراترکیب

عنوان مقاله	نویسندگان (سال)
تبیین منظومه (اعتقادی/رفتاری) سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی به عنوان حکمران اسلامی	سید جواد امینی، محسن خلیلی، سید محمود محمدی باصری (۱۳۹۹)
سیره شهید سلیمانی در افزایش سرمایه اجتماعی نظام جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر عنصر اعتماد	علی اصغر نصیری (۱۳۹۹)
مؤلفه‌های اخلاق حکمرانی در مکتب شهید سلیمانی	علی ترابی کلاته قاضی (۱۳۹۹)
شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های فرماندهی و مدیریت شهید مهدی باکری	مجید استادی، روح اله جمالی (۱۴۰۰)
تبیین کنش‌گری اخلاقی ساختاری مکتب سلیمانی و تأثیر آن بر آینده جبهه مقاومت	حسن خیری (۱۴۰۰)
ارائه الگوی ویژگی‌های مدیریت جهادی در فرماندهان هشت سال دفاع مقدس (پژوهشی مبتنی بر بیانات حضرت امام خمینی(ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی))	اویس ترابی، هادی مراد پیری، علی خانی (۱۴۰۰)
مؤلفه‌های مدیریت جهادی در سیره فرماندهی شهید حسن باقری	باقر سلیمانی (۱۴۰۰)
تبیین مدیریت جهادی شهید شوشتری در جنوب شرق کشور با تأکید بر معنویت و اخلاق	حسین آزادی نژاد، فتح‌الله کلاتری (۱۴۰۱)
نظام تربیتی مدیریت و فرماندهی در نیروهای مسلح با تأکید بر مکتب شهید سلیمانی	بهنام رشیدی زاده، علی اصغر نصیری، محمد شبیدینی پاشاکی (۱۴۰۱)

گام چهارم - استخراج اطلاعات از متون منتخب: از آنجا که یکی از متداول‌ترین روش‌های استخراج نکات و مؤلفه‌های موردنظر در پژوهش‌های منتخب استفاده از روش کدگذاری است، با کمک از نرم افزار Xmind در مجموع ۱۳۲۱ مؤلفه فرعی از متون پژوهش‌های دسته اول و ۹۰۵ مؤلفه فرعی از متون پژوهش‌های دسته دوم گردآوری شد.

گام پنجم - تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها کیفی: با توجه به اینکه در پژوهش جاری ترکیب یافته‌های پژوهش‌های به دست آمده به صورت قیاسی - استقرایی خواهد بود در ابتدا پژوهش‌های دسته اول به عنوان مبنای الگوی مستخرج مورد بررسی تیم پژوهش قرار گرفته و به دو دسته کلی

پژوهش‌های فرایندی و پژوهش‌های غیرفرایندی^۱ تقسیم شدند. در بررسی و مطالعه دقیق پژوهش‌های فرایندی مشخص شد که عمده الگوهای منتخب به چهار بُعد اصلی ۱. زمینه‌ها، ۲. پدیده محوری، ۳. صفات و رفتارها و ۴. ره‌آوردها اشاره دارند که می‌توان آن‌ها را به‌عنوان ابعاد فرایند الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس در نظر گرفت. در ادامه کدهای جمع‌آوری شده در پژوهش‌های دسته اول همگی مورد بازنگری قرار گرفته و جهت ترکیب یافته‌ها با کمک از نرم‌افزار Xmind ذیل ابعاد مذکور طبقه‌بندی شدند. با توجه به تکرار بعضی از مؤلفه‌ها موارد عیناً تکراری با استفاده از نرم‌افزار اکسل حذف شده و در مجموع ۹۴ مؤلفه فرعی ذیل زمینه‌ها، ۷۱ مؤلفه فرعی ذیل پدیده محوری، ۸۷۳ مؤلفه فرعی ذیل صفات و رفتارها و در نهایت ۱۰۲ مؤلفه فرعی ذیل ره‌آوردها قرار گرفت. در ادامه مؤلفه‌های فرعی به‌دست آمده از پژوهش‌های دسته دوم مورد بازبینی قرار گرفته و پس از حذف موارد تکراری ۳ مؤلفه فرعی ذیل بُعد زمینه‌ها، ۴۱ مؤلفه فرعی ذیل بُعد پدیده محوری، ۷۹۴ مؤلفه فرعی ذیل بُعد صفات و رفتارها و در نهایت ۲۵ مؤلفه فرعی ذیل بُعد ره‌آوردها دسته‌بندی گردید. پس از بازبینی دوباره و حذف موارد تکراری و مشابه در ادامه با رویکردی قیاسی - استقرایی مؤلفه‌های اصلی و محورهای کلی نیز مورد بررسی قرار گرفته و مؤلفه‌های فرعی ذیل آن‌ها قرار گرفتند. در انتها مؤلفه‌های پژوهش‌های دسته اول و دوم ذیل ابعاد چهارگانه مذکور ترکیب شده و الگوی نهایی رهبری فرماندهان دفاع مقدس را شکل دادند.

گام ششم - کنترل کیفیت: در پژوهش جاری، ملاحظات ذیل جهت حفظ کیفیت مطالعه و انجام پژوهش در نظر گرفته شد: ۱. الگوی به‌دست آمده با رفت و برگشت‌های متعدد علمی با تیم پژوهش جرح و تعدیل شده است، ۲. ابتدای الگوی نهایی بر پژوهش‌های اولیه دسته اول بوده و تکمیل آن با پژوهش‌های اولیه دسته دوم صورت گرفته است؛ بنابراین پژوهش‌های گذشته مؤید الگوی نهایی هستند. ۳. هر کدام از ابعاد و خصوصاً مؤلفه‌ها به قدری در پژوهش‌های مختلف تکرار شده است که از تکرار زیاد و شواهد متعدد صحت آن‌ها تایید می‌شود و ۴. اعتبار فراترکیب حاضر مبتنی بر میزان اعتبار منابع اولیه است که شامل مقالات علمی - پژوهشی و پارساهای دانشگاهی بوده و با داوری خبرگان این حوزه تأیید شده و انتشار یافته‌اند.

۱. طبق جدول شماره ۳ پژوهش‌های شماره ۱-۱۵ فرایندی و پژوهش‌های ۱۶-۳۲ غیرفرایندی است.

گام هفتم - ارائه یافته‌ها: در این گام، پژوهشگران آنچه از فرایند ترکیب یافته‌های کیفی به دست آمده است را ارائه می‌دهند. (اروین و همکاران، ۲۰۱۱)

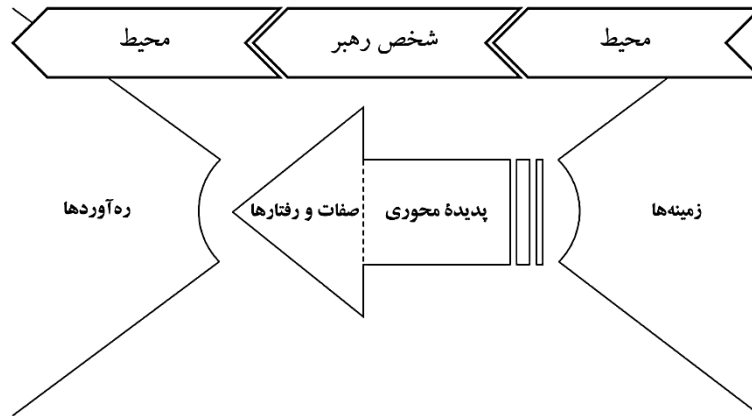
یافته‌های پژوهش

با بررسی قیاسی پژوهش‌های دسته اول ابعاد اصلی الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس تحت چهار عنوان زمینه‌ها، پدیده محوری، صفات و رفتارها و ره‌آوردها تدوین شد. در ابتدا لازم است مقصود نویسنده از چهار بُعد مذکور روشن گردد:

نگاره ۱. تعریف ابعاد اصلی الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس

ابعاد اصلی الگو	مقصود پژوهشگر
۱ زمینه‌ها	هر چیزی که پیش از قرار گرفتن فرماندهان دفاع مقدس در جایگاه رهبری در شکل دادن الگوی رهبری آن‌ها مؤثر واقع شده است (محیط)
۲ پدیده محوری	اصلی‌ترین مؤلفه که سایر مؤلفه‌های الگوی رهبری مبتنی بر آن شکل گرفته است
۳ صفات و رفتارها	مجموعه‌ای از صفات و رفتارهایی که متأثر از پدیده محوری در الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس ظهور یافته و منشأ نفوذ در پیروان شده است
۴ ره‌آوردها	پیامدها و آثاری که پس از تحقق الگوی رهبری در محیط ایجاد می‌شود

همانطور که مشاهده می‌شود الگوی نهایی رهبری فرماندهان دفاع مقدس از یک الگوی فرایندی پیروی می‌کند که در واقع ارتباط متقابل رهبری و محیط را نشان می‌دهد؛ به این صورت که در ابتدا عوامل زمینه‌ساز محیطی بستری برای شکل‌گیری یک پدیده محوری در فرماندهان دفاع مقدس فراهم نموده است. در ادامه مجموعه‌ای از صفات و رفتارها برآمده از همان پدیده محوری بروز و ظهور یافته است که مجموع این صفات و رفتارها منجر به ایجاد اثر و نفوذ در انگیزه‌های درونی پیروان و در نتیجه همراهی آن‌ها شده است. در نهایت نیز رهبری فرماندهان دفاع مقدس تأثیرات متقابلی بر محیط گذاشته است که تحت عنوان ره‌آوردها از آن یاد می‌شود.

نگاره ۲. ابعاد اصلی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس

در ادامه همانطور که در بخش روش پژوهش توضیح داده شد تمام مؤلفه‌های فردی ذیل پژوهش‌های دسته اول و دوم مورد بررسی قرار گرفت و با رویکردی قیاسی - استقرایی مؤلفه‌های اصلی ذیل هر کدام از ابعاد چهارگانه مشخص شده و طبقه‌بندی گردید که در ادامه به تفکیک ذیل ابعاد اصلی و در نسبت با مؤلفه‌های فرعی ارائه خواهد شد.

مؤلفه‌های اصلی بُعد زمینه‌ها (۹ مورد): **شخصیت معنویت محور**^۱ ایمان قلبی به خدا از دوران کودکی و نوجوانی، ایمان قلبی به خدا، اخلاق‌مداری در دوران کودکی و نوجوانی، اخلاق محور، مقید به شریعت در دوران کودکی و نوجوانی، اهل نماز جماعت، در دوران کودکی و نوجوانی، اهل توسل در دوران نوجوانی، دارای بلوغ معنوی، توکل به خدا، نیت صادقانه، کار مخلصانه، عمل برای رضایت خدا، مجاهدت برای خدا، جهاد با نفس، دیدگاه فرامادی؛ **شخصیت توسعه یافته** ظلم‌ستیزی در دوران نوجوانی، حرکت جهادی، شجاعت در دوران نوجوانی، سلحشور و شجاع، صبور، صادق، سازگار، تعامل‌پذیر، خودارزیاب، خودکنترل، خودباور، خودآگاه، خودساخته، مثبت‌گرا، وجدان‌گرا، دیگر محور، دارای اعتماد به نفس، قاطع، وفاداری به مردم، احترام به مردم، محبت به پدر و مادر؛ **شخصیت هوشمند** هوشمندی سیاسی، هوشمندی نظامی، هوشمندی هیجانی؛ **فرهنگ سازمانی نیروهای مسلح**

۱. به جهت ارزش افزوده‌ای که مؤلفه‌های فرعی در تبیین بهتر الگوی نهایی ایجاد می‌نماید، داخل {} با فونت کوچکتر ارائه شده است.

{تأثیرپذیری از فضا و فرهنگ دفاع مقدس}؛ **آموزش‌های سازمانی** {تأثیرپذیری از الگوهای شاخص رهبری، مربیگری فرماندهان نظامی}؛ **ارزش‌های دینی** {باور به احکام دینی به‌ویژه جهاد، باورهای دینی و مذهبی، باور به معاد و زندگی پس از مرگ، وحدت مذهبی}؛ **ارزش‌های ملی** {وطن‌پرستی، هویت ملی، غیرت ملی (دفاع از خاک کشور، دفاع از ناموس کشور)، غرور ملی، عزت ملی}؛ **تحولات اجتماعی** {پیروزی انقلاب، تأثیر گرفته از انقلاب اسلامی، تربیت یافته مکتب انقلاب (محصول انقلاب)، تربیت شده اسلام و مکتب امام خمینی در فضای انقلاب اسلامی، رشد شخصیتی در فضای ارزش‌های انقلاب اسلامی، هیجان و شور انقلابی و جهادی نیروهای انقلاب، کسب استقلال و حفظ آن، تعرض به خاک کشور، تعرض به غیرت ملی و عمق و گستره جنایات دشمن}؛ **گروه‌های مرجع** {مشروعیت و مرجعیت دینی رهبر، مقبولیت و محبوبیت ملی رهبر، رهبری توانمند، رهبری قاطع، جامعیت اندیشه‌ای امام، والدین و نسل (شجاعت، ظلم‌ستیزی، مردم‌داری، کمک به محرومین)، همسر، مدرسه، دانشگاه و دوستان انقلابی}.

مؤلفه‌های اصلی پدیده محوری (۵ مورد): **باور و اعتقاد راستین به خداوند متعال و**

وعددهای او {خدای محوری، عشق حقیقی به خدا، حب الهی، ایمان به خدا، ایمان قلبی، ایمان قوی، مؤمن حقیقی، باور صادق، پایبندی به توحید، اعتقادات مذهبی، عقیده راسخ، معتقد به اسلام، اعتقاد و ایمان به منبع لایزال الهی، اعتقاد به غیب، اعتماد به خدا، اعتقاد به مسیر حرکت، اعتقاد به وعده‌های خدا، یادآوری سنت‌های نیک، یادآوری سنت‌های ناروا، اعتقاد به نصرت الهی، ایمان به مدد الهی، امیدواری به مدد الهی، اعتقاد به امداد الهی برای جبهه حق، ایمان به رحمت الهی، استمداد از خداوند، تفکر بسیجی، دیدگاه فرامادی، نگاه و تفکر عاشورایی، معرفت خدا و رسالت انبیا، معاداندیشی و اعتقاد به اراده خداوند در تعیین مرگ و زندگی، باور عمیق به حقیقت دنیا و آخرت، معاد محوری، باور به معاد، ایمان به روز جزا، معاداندیشی}؛ **اخلاص (انجام تمامی کارها برای خدا)** {نماد اخلاص، بااخلاص، خلوص، اخلاص‌گرایی، دنبال رضایت خدا، نیت صادقانه، نیت خالص، اخلاص در عمل، کار و عمل مخلصانه، انجام کار با انگیزه الهی، انجام دادن همه کارها به قصد قربت، کار و عمل برای رضای خدا، مجاهدت‌های خالصانه، فی سبیل الله بودن همه امور، رفتارهای خالصانه، پرهیز از تظاهر و ریاکاری، بی‌ریا،

بی ادعا؛ **عشق به پیامبر اکرم (ص) و معصومین (ع)** {عشق به نبی و معصومین، عشق به اهل بیت، دوستی اهل بیت، مودت و عشق و محبت به اهل بیت}؛ **ولایت مداری** {ولایتی بودن، ولایت محوری، اعتقاد و عشق عمیق به ولایت مطلقه فقیه، عشق به ولایت، ولایت باوری، دیدن ولایت فقیه به عنوان رنگ خدا، باور عمیق به ولایت فقیه، ولایت پذیری، ولایت مداری، اعتقاد عملی به ولایت فقیه، التزام واقعی به رهنمودهای امامین انقلاب، پیروی و اطاعت از فرامین ولی فقیه، تبعیت محض از ولی فقیه، حمایت بدون ملاحظه از ولی فقیه، خدمت به ولایت و ولایت تنها مرزبندی با افراد}؛ **تلاش کامل برای پیروی از الگوهای دینی در تمامی حوزه‌ها** {میل به اسوگی (پیروی از ائمه و الگوهای مذهبی)، پیروی از الگوهای مذهبی، الگو قراردادن انسان‌های بزرگ، تمسک به شهدا و سیره شهدا و سیره اهل بیت، علاقه‌مند به شهدا}

مؤلفه‌های اصلی صفات و رفتارها^۱ (۶۷ مورد): بنده خدا؛ حق‌گرا؛ اهل خودسازی؛ اهل معنویت؛ خودشناس؛ اهل تضرع؛ پایبند به اصول؛ اهل توکل؛ اهل توسل؛ متشع؛ اهل دقت در مصرف بیت‌المال؛ آرمان‌گرا؛ دارای فهم صحیح از دین؛ دارای اعتماد به نفس؛ مستقل؛ متخلق؛ متواضع؛ صادق؛ جدی و بااراده؛ کمال‌طلب؛ شهادت‌طلب؛ ساده‌زیست؛ اهل ایثار؛ دارای قوت فکری؛ بصیر؛ مری؛ آرام و آرامش‌بخش؛ مسئولیت‌پذیر؛ متعهد؛ متمرکز بر مأموریت؛ دارای روحیه جوان؛ اهل استقامت؛ پیش‌گام؛ پرتلاش؛ تحول‌گرا؛ باهوش؛ مبتکر؛ معتقد به کرامت انسانی؛ اهل جذب حداکثری؛ عشق و باور به مردم؛ مقبول و محبوب؛ باانگیزه و انگیزه‌بخش؛ بانفوذ؛ اهل مهرورزی و ارتباط برادرانه؛ اهل توجه به نیازهای پیروان؛ اهل اعتماد به پیروان؛ آراسته و جذاب؛ توانمند در اقتناع پیروان؛ منعطف؛ اهل تعامل و همکاری؛ انتقادپذیر؛ اهل مشورت؛ وحدت‌بخش؛ آینده‌نگر؛ مدیر؛ مدیر؛ تخصص‌محور؛ اهل آموختن مستمر؛ منظم؛ دارای روحیه انقلابی؛ عمل‌گرا؛ عدالت‌محور؛ ظلم‌ستیز؛ دشمن‌ستیز؛ شجاع؛ قاطع و مقتدر؛ صریح.

مؤلفه‌های اصلی ره‌آوردها (۹ مورد): **ره‌آوردهای ناظر به خود رهبر** {رضای خدا، سعادت و رستگاری اخروی، شفاعت نیکو، شهادت، جاودانگی، سرآمد و شاخص شدن، برکت، سعادت دنیوی، پاداش درونی و رضایت شغلی}؛ **ره‌آوردهای ناظر به پیروان** {ارتباط نزدیک پیروان با فرمانده، هویت‌پذیری پیروان از فرمانده، تأثیرگذاری بر پیروان، نفوذ در پیروان،

۱. با توجه به تعداد بسیار مؤلفه‌های فرعی بُعد صفات و رفتارها (۱۱۱۵ مورد) از ارائه آن‌ها در مقاله صرف نظر شد.

انتقال تفکر به پیروان، انتقال روحیه خود به نیروها، انتقال روحیه پایداری به نیروها، انجام صمیمانه وظایف توسط پیروان، افزایش تعهد شغلی پیروان، انجام کار فراتر از وظایف شغلی تعیین شده، معنابخشی به کار، پذیرش ذهنی وظایف توسط پیروان، هویت‌پذیری پیروان از سازمان، بهترین الگو برای پیروان، الگودهی به پیروان در رفتار، افزایش توانمندی معنوی نیروها، ایجاد رفتار فعالانه در پیروان، افزایش سرعت انگیزش پیروان و تطبیق ذهنی فرد و محیط؛ **ره‌آوردهای ناظر به درون دفاع مقدس** {افزایش تعهد و مسئولیت‌پذیری سازمانی (تعهد مستمر، تعهد عاطفی، تعهد هنجاری)، کار تیمی موفق، مشارکت جمعی، همکاری همه در همه کارها، رفتار شهروندی سازمانی، افزایش سلامت سازمانی، افزایش ایثارگری سازمانی، افزایش نوآوری و خلاقیت سازمانی، انتقال تجربه سازمانی و به‌اشتراک‌گذاری اطلاعات}؛ **ره‌آوردهای ناظر به بیرون دفاع مقدس** {پیروزی نظامی (انجام مؤثر مأموریت، پیروزی نهایی، حفظ تمامیت ارضی کشور و کسب تجربه خوب در دفاع از کشور)}؛ **ره‌آوردهای ناظر به انقلاب اسلامی** {مکتب‌سازی، احیای دوباره شعارهای انقلاب}؛ **ره‌آوردهای ناظر به جامعه اسلامی** {ایجاد و افزایش تعهد اجتماعی، افزایش سرمایه اجتماعی، ایجاد وحدت ملی و مذهبی، وحدت‌آفرینی، جذب حداکثری طیف‌های سیاسی، جذب حداکثری سلاقی فرهنگی، شکل‌گیری پشتیبانی مردمی، ایجاد انسجام و یکپارچگی بین آحاد ملت، افزایش انسجام اجتماعی، انسجام‌بخش رسمی و غیررسمی جامعه، افزایش قدرت بازدارندگی نظامی، ترس دیگر کشورها از حمله نظامی، افزایش توان رزمی و دفاعی، سازماندهی سریع بخش‌های کشور برای دفاع، تقویت اتحاد راهبردی جمهوری اسلامی ایران با برخی همسایگان و افزایش نقش و اهمیت جمهوری اسلامی ایران در تأمین امنیت منطقه}؛ **ره‌آوردهای ناظر به جهان اسلام** {ایجاد انسجام بین جبهه مقاومت (امت‌سازی، احیا و تولید دوباره خط و فرهنگ مقاومت، تقویت پشتیبانی مردمی از جبهه مقاومت، وحدت‌آفرینی میان جبهه مقاومت، ایجاد وحدت در طرح نهضت اسلامی فراگیر، زمینه‌سازی خودکفایی در جبهه مقاومت، همراهی و تکمیل‌کنندگی جریان مقاومت، هویت‌بخشی و نقش‌سپاری به جریان‌های مردمی در سطح منطقه، شکل‌گیری و انسجام ساختارهای مقاومت، تشکیل ارتش چندملیتی، بلوغ اجتماعی و سامان‌مند شدن تفکر مقاومت در منطقه، تقویت نیروهای مقاومت در منطقه، افزایش سرعت کنشگری مقاومت و واکنش‌ها در منطقه)، جریان‌سازی

(تبدیل شدن به الگوی علمی و عملی برای رهبران مقاومت، نهادینه‌سازی فرهنگ ظلم‌ستیزی در ورای مرزهای جغرافیایی و در بازه زمانی فرانسلی، احیای تفکر و روح آزادی‌بخشی در جهان، انزجار همگانی از آمریکا، ایجاد انزجار و مطالبه رویارویی عمومی با دشمن بعد از شهادت، همراهی بیشتر افکار عمومی با اهداف نیروهای مقاومت)، شکست متجاوزان در سطح منطقه (شکست اسرائیل، خروج اسرائیل از لبنان، دادن جرئت و توان مبارزه به مبارزان فلسطینی، معادلات منطقه‌ای به نفع خط مقاومت و تقویت قدرت منطقه‌ای ایران، آشکار شدن نیات و اهداف دولت‌های استعمارگر در منطقه، برهم زدن نقشه آمریکا در منطقه، خنثی شدن توطئه دولت‌های استعمارگر، فراهم شدن زمینه اخراج مزدوران از منطقه، فرصت افشای چهره تروریستی دولت‌های استعمارگران، انتقام سخت و تضعیف جبهه استکبار) {

در انتها همچنان به نظر می‌رسید که مؤلفه‌های اصلی می‌توانند ذیل محورهای کلی‌تر طبقه‌بندی شوند؛ به همین جهت این مؤلفه‌ها به صورت استقرائی مورد بررسی قرار گرفته و در محورهای کلی‌تر دسته‌بندی شدند که به شرح ذیل است:

با مرور مؤلفه‌های اصلی پدیده محوری این نتیجه حاصل شد که همگی ناشی از ایمانی برآمده از گروش قلبی به خداوند و بینشی عمیق متأثر از آن است؛ بنابراین عنوان اصلی **جهان‌بینی و ایدئولوژی توحیدی** به عنوان پدیده محوری که همه صفات و رفتارها و در نتیجه ره‌آوردهای رهبری فرماندهان دفاع مقدس را شکل داده و جهت‌دهی می‌کند انتخاب شد.

باتوجه به حدیث امام صادق (ع)^۱ روابط انسان در چهار سطح ارتباط با خدا (مجرای شرعیت الهی)، خویش، خلق (انسان‌ها) و دنیا (طبیعت) تقسیم می‌شود. از طرفی منظور از صفات و رفتارها در الگوی رهبری مواردی است که سبب ایجاد نفوذ در دیگران شود؛ بنابراین ارتباط با دنیا مورد توجه این پژوهش نیست. از طرف دیگر ارتباط با دیگران به دو دسته ارتباط با همراهان مسیر و مخالفان مسیر تقسیم می‌شود. با توجه به این توضیحات مؤلفه‌های اصلی بُعد صفات و رفتارها در چهار محور اصلی شامل ۱. **ویژگی‌ها و صفات شخصی و مدیریتی** {دارای روحیه جوان، باانگیره و انگیزه‌بخش، باهوش، مبتکر، تحول‌گرا، خودشناس، مستقل، دارای اعتماد به نفس، دارای قوت فکری، بصیر، مسئولیت‌پذیر، اهل استقامت، پرتلاش، بانفوذ، آراسته و جذاب، آینده‌نگر، جدی و

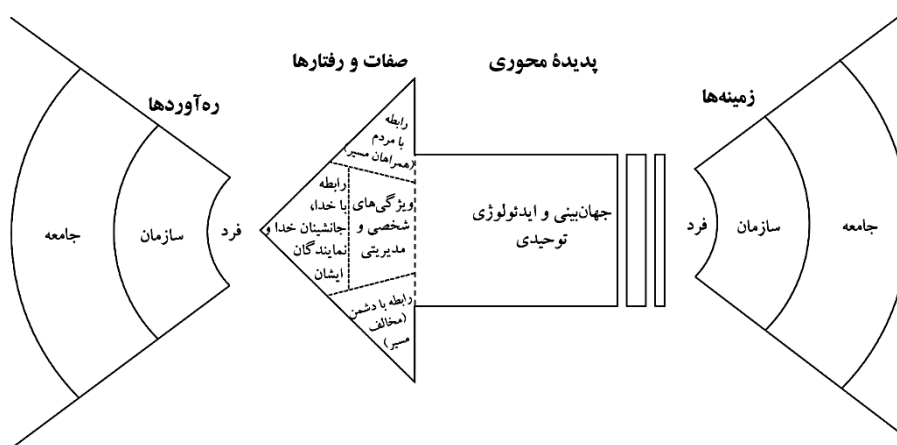
۱. أصول المعاملات تَفَعَّ عَلَى أَرْبَعَةٍ مُعَامَلَةُ اللَّهِ وَ مُعَامَلَةُ النَّفْسِ وَ مُعَامَلَةُ الْخَلْقِ وَ مُعَامَلَةُ الدُّنْيَا (مصباح الشریعه، ج: ۱: ۵)

با اراده، مدیر، مدبر، تخصص محور، اهل آموختن مستمر، منظم، عملگرا، صریح، قاطع و مقتدر، وحدت بخش، ساده زیست}، ۲. ویژگی‌هایی در رابطه با خدا، جانشینان خدا و نمایندگان ایشان {کمال طلب، آرمان گرا، بنده خدا، حق گرا، اهل معنویت، اهل توکل، اهل توسل، اهل تضرع، اهل خودسازی، متشجع، پایبند به اصول، دارای فهم صحیح از دین، شهادت طلب، متمرکز بر مأموریت، دارای روحیه انقلابی}، ۳. ویژگی‌هایی در رابطه با پیروان و مردم (همراهان مسیر) {معتقد به کرامت انسانی، مقبول و محبوب، مربی، عشق و باور به مردم، اهل جذب حداکثری، اهل اعتماد به پیروان، اهل توجه به نیازهای پیروان، اهل مهرورزی و ارتباط برادرانه، اهل ایثار، متخلق، متواضع، صادق، آرام و آرامش بخش، متعهد، پیشگام، منعطف، اهل تعامل و همکاری، انتقادپذیر، اهل مشورت، توانمند در اقناع پیروان، عدالت محور، اهل دقت در مصرف بیت المال} و ۴. ویژگی‌هایی در رابطه با دشمن (مخالفان مسیر) {ظلم ستیز، دشمن ستیز، شجاع} دسته‌بندی شدند.

با مرور مؤلفه‌های اصلی بُعد زمینه‌ها مشخص شد که عوامل زمینه‌ساز را می‌توان از حیث سه محور اصلی ۱. عوامل زمینه‌ساز فردی {شخصیت معنویت محور، شخصیت توسعه یافته، شخصیت هوشمند}، ۲. عوامل زمینه‌ساز سازمانی {فرهنگ سازمانی نیروهای مسلح، آموزش‌های سازمانی} و ۳. عوامل زمینه‌ساز اجتماعی {ارزش‌های دینی (اسلامی)، ارزش‌های ملی، تحولات اجتماعی، گروه‌های مرجع} مورد بررسی و توجه قرار داد.

همانطور که در گذشته بیان شد الگوی رهبری به دست آمده در پژوهش حاضر نشان داد که میان رهبر و محیط رابطه‌ای متقابل از حیث اثرگذاری وجود دارد. با توجه به اینکه اثرگذاری زمینه‌ها بر رهبر در سه محور فرد، سازمان و جامعه مورد بررسی قرار گرفت، ره‌آوردها نیز می‌تواند به عنوان اثر متقابل رهبر بر محیط از سه حیث فردی، سازمانی و اجتماعی مورد بررسی قرار گیرد؛ بنابراین ره‌آوردها نیز در سه محور کلی شامل ۱. ره‌آوردهای فردی، ۲. ره‌آوردهای سازمانی {نسبت به پیروان، نسبت به سازمان} و ۳. ره‌آوردهای اجتماعی {نسبت به انقلاب اسلامی، نسبت به جامعه اسلامی، نسبت به جهان اسلام} تقسیم‌بندی شد.

در نهایت با توجه به توضیحات مطرح شده حول ابعاد چهارگانه الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس و طبقه‌بندی مؤلفه‌های اصلی و فرعی ذیل آن‌ها طرح کلی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس به صورت شکل زیر خواهد بود.

نگاره ۳. نمای کلی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

همانطور که در مقدمه اشاره شد با توجه به اهمیت بالای تولید محتوای رهبری و مدیریت اسلامی، پژوهش حاضر با استفاده از ظرفیت دوران دفاع مقدس درصدد طراحی الگوی کلان رهبری اسلامی فرماندهان دفاع مقدس است. با بررسی پیشینه پژوهش حاضر مشخص شد که اولاً پژوهش‌های انجام شده در این حوزه از غنای محتوایی مناسبی برخوردار بود و ثانیاً پژوهشی که از پژوهش‌های مذکور جمع‌بندی علمی ارائه داده باشد وجود نداشت؛ بنابراین پژوهشگر با استفاده از روش فراترکیب به دنبال انجام یک مطالعه ثانویه بر روی پژوهش‌های گذشته جهت مرور محتوای آن‌ها و در نهایت ارائه یک جمع‌بندی علمی از الگوهای موجود از رهبری فرماندهان دفاع مقدس است. با توجه به این توضیحات سؤال اصلی پژوهش جاری «طراحی الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس» است که برای پاسخ دادن به آن سه سؤال فرعی طراحی گردید که پاسخ دادن به این سؤالات برای پاسخ به سؤال اصلی کفایت می‌کند.

برای پاسخ به سؤال فرعی اول، گام دوم و سوم روش فراترکیب جهت شناسایی و گردآوری پژوهش‌های علمی مرتبط با حوزه رهبری فرماندهان دفاع مقدس و مناسب برای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش طی شد. سپس برای پاسخ به سؤال فرعی دوم پژوهش، گام چهارم و بخشی از گام

پنجم روش فراترکیب جهت استخراج ابعاد و مؤلفه‌های پژوهش‌های منتخب انجام شد و در نهایت برای پاسخ به سؤال فرعی سوم و در نتیجه سؤال اصلی پژوهش، در گام پنجم و هفتم روش فراترکیب به ترکیب مؤلفه‌های برآمده از پژوهش‌های منتخب پرداخته شد و الگوی نهایی رهبری فرماندهان دفاع مقدس ذیل ۴ بُعد اصلی زمینه‌ها، پدیده محوری، صفات و رفتارها و ره‌آوردها با طبقه‌بندی منظم روابط مؤلفه‌های فرعی، مؤلفه‌های اصلی، محورهای کلی و ابعاد الگوی مذکور ارائه گردید.

در پژوهش حاضر الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس تحت ۴ بُعد کلی مورد بحث قرار گرفت و مشخص شد که این الگو نشان‌دهنده رابطه‌ای متقابل میان رهبر و محیط است؛ بعضی از مؤلفه‌های رهبری فرماندهان دفاع مقدس نشان داد که عوامل زمینه‌ساز فردی، سازمانی و اجتماعی قبل از رسیدن فرماندهان به جایگاه رهبری زمینه‌ساز شکل‌گیری الگوی رهبری ایشان بوده است. به طور مثال پیش از دوره فرماندهی در زمینه فردی اهل معنویت، دیگر محوری و دارای هوش بالایی بوده‌اند؛ همچنین عواملی چون فرهنگ دفاع مقدس و تاثیرپذیری از الگوهای فرماندهی دفاع مقدس سبب تربیت و شکل‌گیری سبک خاصی از رهبری در آن‌ها شده است؛ ارزش‌های دینی و ملی در آن زمان پررنگ بوده و تحولاتی نظیر انقلاب اسلامی و از طرفی گروه‌های مرجعی مانند امام جامعه اسلامی، خانواده و دوستان نیز بر آن تاثیر گذاشته است.

مجموعه‌ای از عوامل زمینه‌ساز، در فرماندهان دفاع مقدس پدیده‌ای محوری ایجاد کرده است که قلب الگوی رهبری آن‌ها را شکل داده و صفات و رفتارهای بعدی را متأثر از آن جهت داده است. این پدیده محوری جهان‌بینی و ایدئولوژی توحیدی نام گرفت؛ به عبارت دیگر نگاه و بینشی توحیدی به عالم هستی و مجموعه‌ای از رفتارها و اعمال توحیدی ذیل آن بینش. مصادیق این پدیده محوری در چند محور اصلی تحت عنوان باور و اعتقاد راستین به خدا و وعده‌های او، اخلاص، عشق به پیامبر اکرم (ص) و معصومین (ع)، ولایت‌مداری و پیروی از الگوهای دینی خلاصه می‌شود.

همانطور که بیان شد، متأثر از زمینه‌ها و پدیده محوری مجموعه‌ای از صفات و رفتارها در فرماندهان دفاع مقدس ظهور و بروز یافته است که بعضی شخصی و مدیریتی، بعضی در ارتباط با خدا، جانشینان او و نمایندگان ایشان، بعضی در ارتباط با پیروان (همراهان مسیر) و بعضی در

ارتباط با دشمنان (مخالفان مسیر) هستند. با توجه به اینکه اساساً رهبری به دنبال نفوذ در انگیزه درونی افراد است مجموعه صفات و رفتارها از آن جهت مورد توجه قرار گرفته است که از سوی فرماندهان دفاع مقدس منجر به ایجاد نفوذ در پیروان و مخاطبین آنها می‌شود؛ به طور مثال معنویت، خدامحوری، تحول‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، مهرورزی با دیگران، توانمندی در اقتناع، عملگرایی، ظلم‌ستیزی، دشمن‌ستیزی و شجاعت از آن جهت که منجر به نفوذ آراده و کلام فرماندهان در پیروان می‌شود مورد نظر است.

در نهایت خروجی الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس مجموعه‌ای از دستاوردهای فردی، سازمانی و اجتماعی است که اثر متقابل آنها در نسبت با محیط اطرافشان را نشان می‌دهد. بعضی از این دستاوردها به صورت فردی است مانند کسب رضای خداوند، سعادت دنیوی و سعادت اخروی؛ بعضی دیگر ناظر به درون سازمان سبب افزایش تعهد، سلامت و ایثارگری سازمانی شده است؛ بعضی دیگر ناظر به بیرون سازمان منجر به پیروزی نهایی نظامی و انجام مؤثر ماموریت شده است؛ بعضی دیگر ناظر به انقلاب اسلامی باعث احیای شعارهای انقلاب اسلامی شده است؛ بعضی دیگر ناظر به جامعه اسلامی سبب افزایش مواردی چون تعهد، وحدت و انسجام اجتماعی شده است و بعضی دیگر ناظر به جهان اسلام سبب افزایش انسجام بین جبهه مقاومت، جریان‌سازی فرهنگ ظلم‌ستیزی و شکست متجاوزان در سطح منطقه شده است.

نوآوری‌های پژوهش حاضر عبارت‌اند از: ۱. مطالعه گسترده مرور نظام‌مند ۲۶۲۸ پژوهش علمی، ۲. فراترکیب یافته‌های پژوهش‌های پیشین و ارائه الگویی فراتر از تجمیع ساده یافته‌های آنان، ۳. ارائه الگوی کلی کلان رهبری حاکم بر عمده فرماندهان دفاع مقدس به جای گزینش یک یا تعداد محدودی از فرماندهان، ۴. ارائه الگویی با مؤلفه‌های جامع‌تر و کامل‌تر از الگوهای پیشین، ۵. تایید علمی الگوی فرایندی چهار بُعدی برآمده از یکی از پژوهش‌های پیشین و ۶. ایجاد انسجام و نظم پیرامون مؤلفه‌های پراکنده پدیده محوری در پژوهش‌های پیشین ذیل جهان‌بینی و ایدئولوژی توحیدی.

به لحاظ نظری کشف الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس در پیشبرد محتوای رهبری اسلامی و تمییز دادن آن با رهبری متعارف علوم غربی می‌تواند مفید واقع شود؛ به طور مثال همانطور که ذکر شد اصلی‌ترین مؤلفه شکل‌دهنده به صفات و رفتارهای رهبری همان جهان‌بینی و ایدئولوژی

یک انسان است و در نتیجه اصلی‌ترین تمایز رهبری اسلامی با رهبری غیراسلامی در این پدیده محوری است. متأثر از این تمایز سایر صفات و رفتارهایی که در الگوی رهبری یک فرد بروز و ظهور پیدا می‌کند در حالت اسلامی با غیراسلامی تفاوت بنیادین خواهد داشت ولو اینکه در ظاهر عمل شبیه به هم برداشت شود. همانطور که در گذشته بیان شد نقطه محوری در رهبری نفوذ در افراد برای رسیدن به هدف است؛ بنابراین تمایز اصلی رهبری اسلامی با رهبری غربی را می‌توان در هدف جستجو نمود. مبتنی بر جهان‌بینی و ایدئولوژی توحیدی هدف اصلی در رهبری اسلامی رسیدن رهبر و پیروان او به رضایت الهی از طریق انجام تکالیف اجتماعی توحیدی است که تحقق این امر همان حرکت به سمت مقام انسان کامل برای تک تک افراد (هم رهبر و هم پیروان) خواهد بود و به همین جهت است که از تشتت اهداف فرد، رهبر، سازمان و جامعه رنج نبرده و نیاز به هزینه زیاد برای همسوسازی اهداف وجود نخواهد داشت؛ اما از آنجا که طبق جهان‌بینی و ایدئولوژی مادی غرب هدف در رهبری غربی چیزی جز اهداف مادی و دنیوی سازمان نیست، اساساً پیروان رهبر به عنوان نیروهای کاری جهت تحقق این اهداف در نظر گرفته شده و جایگاه حقیقی انسانی آن‌ها به عنوان یک اصالت وجودی محل توجه نخواهد بود و تا زمانی اقتناع‌سازی برای نفوذ در انگیزه‌های درونی آن‌ها حائز اهمیت است که تحقق بخش اهداف مادی سازمان باشند؛ بنابراین در این حالت شاید اصلی‌ترین کار رهبر همسوسازی اهداف فردی با اهداف مادی سازمانی از طریق انگیزه‌های مادی و دنیوی و عدم توجه به انگیزه‌های الهی و هدف غائی انسان است که در نهایت پیروان را از کرامت و مقام انسانی خود غافل کرده و ظلمی بزرگ در حق آن‌ها روا می‌دارد. از آنجا که میان رهبر و پیروان امکان تعارض منافع دنیوی بالاست تنها عامل تضمین‌کننده برای رعایت عدالت از سوی رهبر خدامحوری و نه چیز دیگر است. از دیگر تفاوت‌های رهبری اسلامی با رهبری غربی می‌توان به اصل رابطه میان رهبر و پیروان اشاره نمود. رهبر اسلامی بر این باور است که در نگاه توحیدی، تربیت انسان محوری‌ترین هدف خلقت است و این مهم در گروهی توحیدی شدن ساحات زندگی فردی و اجتماعی انسان است. او در ابتدا نسبت به خود مضیق خویش و در ادامه نسبت به خود توسعه یافته خویش که هم‌راهِ پیروان اویند احساس تکلیف می‌کند و با جبی که نسبت به شئون خود مضیق و توسعه یافته خویش^۱ دارد برای رشد آن‌ها تلاش

۱. جهت مطالعه بیشتر به شرح تفسیر المیزان، جلسه ۸۰۶ - مرکز تنظیم و نشر آثار استاد عابدینی (tamhis.ir) مراجعه کنید.

می‌کند؛ بنابراین رابطه رهبر اسلامی با پیروان خود چیزی فراتر از رابطه رهبر - پیرو و از روی محبت پایدار از جنس رهبری پدران، دلسوزانه و برادرانه است. این تنها بخشی از تمایزهای رهبری اسلامی و رهبری غربی است که از برخی نکات رهبری فرماندهان دفاع مقدس برآمده است و قابلیت توسعه یافتن دارد.

به لحاظ کاربردی باید اشاره نمود که باتوجه به مجموعه بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در سال‌های اخیر، ایشان حرکت به سمت تمدن اسلامی به‌عنوان چشم‌انداز بلند انقلاب اسلامی را مستلزم ایجاد حرکتی عمومی از سوی مردم و به‌خصوص جوانان در نوک پیکان این حرکت دانستند و فراهم نمودن بستر حضور و نقش‌آفرینی مردم را به دوش جوانان حلقه‌های میانی قرار دادند. (امام خامنه‌ای، ۱۳۹۷؛ ۱۳۹۸) نقش‌آفرینی جوانان حلقه‌های میانی در تمام سازمان‌ها، تشکل‌ها و جریان‌های مردمی در جایگاه رهبری این حرکت عمومی نیازمند توانمندی‌های رهبری با پیروی از الگوهای رهبری اسلامی است. از آنجا که می‌توان الگوی کلان رهبری فرماندهان دفاع مقدس را از برجسته‌ترین الگوهای برآمده از رهبری اسلامی دانست، آموزش، یادگیری و به کار بستن ابعاد الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس توسط تشکل‌ها، سازمان‌ها و مجموعه‌های مردمی، جریان حلقه‌های میانی، مجموعه‌های تربیتی و نهادهای رسمی و غیررسمی نظیر دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، مرکز آموزش مدیریت دولتی کشور، مرکز آموزش‌های امامت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مدرسه حکمرانی شهید بهشتی (ره) و مجموعه‌هایی مشابه و از این قبیل که در حال تربیت کادر و توانمندسازی آن‌ها در حوزه‌های حکمرانی، مدیریتی و رهبری هستند، می‌تواند در پیشبرد چشم‌اندازهای گام دوم انقلاب اسلامی مفید و مؤثر واقع گردد. همچنین ابعاد و مؤلفه‌های اصلی الگوی رهبری به‌دست آمده شامل عوامل زمینه‌ساز، جهان‌بینی توحیدی، صفات و رفتارها و ره‌آوردها می‌توانند در فعالیت‌های مدیریتی نظیر شناسایی و انتخاب فرد مناسب برای جایگاه رهبری، بسترسازی فرهنگ‌سازمانی توحیدی برای تربیت رهبران الهی، الگوسازی رهبری اسلامی برای تربیت سایر مدیران، رهبران و حتی کارمندان، طراحی شاخص‌های مدیریت منابع انسانی مانند جذب، ارزیابی، تشویق و تنبیه و پالایش نیروی انسانی مبتنی بر جهان‌بینی توحیدی و صفات و رفتارهای توحیدی، محوریت قرار دادن جهان‌بینی توحیدی در هدف‌گذاری سازمان و تصمیم‌ها و برنامه‌های متأثر از آن، طراحی برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی و رشد نیروی انسانی سازمان بر

اساس صفات و رفتارهای مطلوب به دست آمده، طراحی شاخص‌های ارزیابی موفقیت سازمان بر اساس ره‌آوردهای فردی، سازمانی و اجتماعی و مواردی از این قبیل مورد استفاده قرار بگیرند. مبتنی بر پژوهش حاضر، پیشنهادهای نظری و عملی متعددی قابل ارائه است که می‌تواند به توسعه و ارتقای الگوی رهبری فرماندهان دفاع مقدس کمک کند. از منظر نظری، پیشنهاد می‌شود که به وزن‌دهی صفات و رفتارهای شناسایی شده در این پژوهش پرداخته شود تا بتوان اهمیت هر یک را تشخیص داد. همچنین، انجام پژوهش‌های موردی بر روی این صفات به منظور طراحی الگوی آموزشی و تثبیت آن‌ها در افراد، و ارائه تعاریف نظری و عملیاتی از مؤلفه‌های به دست آمده از یافته‌های پژوهش، از دیگر پیشنهادات است. به علاوه، انجام پژوهش‌های علمی به تفکیک هر فرمانده و بررسی الگوی رهبری آن‌ها در عملیات‌های مختلف دوران دفاع مقدس می‌تواند به درک عمیق‌تری از رهبری اقتضائی و موقعیتی کمک کند. طراحی الگوهای آموزشی و انگیزشی برای پیروان و همچنین ایجاد الگوهای ارتباطی و فرهنگ‌سازی سازمانی بر اساس ویژگی‌های رهبری فرماندهان دفاع مقدس نیز از دیگر پیشنهادات مهم این بخش است. در نهایت، توجه به پژوهش‌های میدانی برای سنجش تطابق الگوی مستخرج با عملکرد مدیران نهادهای مردمی و تدوین کتاب‌هایی با عنوان «رهبری فرماندهان دفاع مقدس» می‌تواند به غنای محتوایی این حوزه کمک کند.

از سوی دیگر، پیشنهادهای عملی به منظور پیاده‌سازی یافته‌های پژوهش در سازمان‌ها و نهادهای مختلف نیز قابل ارائه است. تشکیل هیأت‌های اندیشه‌ورز برای طراحی ساختارهای مدیریتی مبتنی بر یافته‌های پژوهش، و طراحی برنامه‌های آموزشی و توانمندسازی مدیران جوان در حوزه شایستگی‌های رهبری از جمله این پیشنهادات است. همچنین، گفتمان‌سازی جدید در مورد دوران دفاع مقدس با رویکردهای تخصصی و الگوسازی از قهرمانان این دوران از طریق رسانه‌ها می‌تواند به ارتقای آگاهی عمومی و تأثیرگذاری بر نسل‌های آینده کمک کند. برگزاری همایش‌های تخصصی و طراحی سند‌های راهبردی مبتنی بر ایدئولوژی توحیدی در سازمان‌های دولتی و مردمی، و همچنین برگزاری دوره‌های مستمر آموزشی در مورد سیره فرماندهان دفاع مقدس، از دیگر اقدامات ضروری است. این پیشنهادات به طور کلی به دنبال ایجاد یک فرهنگ سازمانی مبتنی بر اصول اسلامی و توحیدی در نهادهای مختلف و ارتقای شایستگی‌های رهبری در جامعه هستند.

فهرست منابع

- یوکل، گری، (۱۳۸۲)، **مدیریت و رهبری در سازمان‌ها**، محمد ازگلی و قاسم قنبری، تهران: مؤسسه‌ی چاپ و انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- احمدی، محمدمیلاد، و محمد، علی، (۱۳۹۹)، مدل مدیریت جهادی مبتنی بر سیره فرماندهان دفاع مقدس (مورد مطالعه: شهید حسین خرازی)، **پژوهش‌های مدیریت انتظامی**، (۱۵)۵۵، ۴۳-۶۰.
- اصغری، ملیحه، (۱۴۰۱)، تبیین الگوی مدیریتی شهید سلیمانی در جبهه مقاومت (یک مطالعه سنتزپژوهی). **فصلنامه علمی مطالعات بیداری اسلامی**، (۳)۱۱، ۱۵۳-۱۷۶.
- باقری، مصباح‌الهدی، و سعدآبادی، حسن، (۱۳۹۰)، طراحی الگوی رهبری معنوی بر اساس ارزش‌های اسلامی: پژوهشی مبتنی بر راهبرد داده‌بنیاد با تأکید بر ویژگی‌های فرمانده شهید سرلشکر پاسدار احمد کاظمی. **اندیشه مدیریت راهبردی**، (۵)۱۰، ۵۷-۱۲۲.
- باقری، مصباح‌الهدی، و کاظمی‌نجف‌آبادی، محمدرضا، (۱۳۹۲)، تبیین الگوی رهبری قوم بنی‌اسرائیل به دست حضرت موسی (ع)؛ پژوهشی قرآنی. **اندیشه مدیریت راهبردی**، (۷)۱۴، ۱۵۷-۱۸۸.
- بهمنی، ابراهیم، تیموری، هادی، مشرف‌جوادی، محمدحسین، و ربانی‌خوراسگانی، علی، (۱۳۹۹)، تبیین مؤلفه‌های رهبری اثربخش سازمان‌های نظامی ایران با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، **راهبرد**، (۲۹)۹۵، ۳۰-۵۰.
- بهمنی، ابراهیم، تیموری، هادی، مشرف‌جوادی، محمدحسین، و ربانی‌خوراسگانی، علی، (۱۴۰۰)، طراحی الگوی رهبری فرماندهان دوران دفاع مقدس با استفاده از رویکرد ترکیبی، **مدیریت اسلامی**، (۲۹)۱۴۴، ۱۴۹-۱۷۶.
- روح‌اللهی، مهدی، (۱۴۰۰)، شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های نفوذ اجتماعی در سبک رهبری شهید قاسم سلیمانی، **مدیریت اسلامی**، (۲۹)۱۵۵، ۴۲-۵.
- ریزانه، جلال، (۱۴۰۱)، سبک رهبری فراملی در مکتب شهید سلیمانی، **مشرق موعود**، (۱۶)۶۱، ۱۰۷-۱۲۶.
- ضماهنی، مجید و حجرگشت، سعید، (۱۳۹۴)، طراحی و تبیین الگوی فرماندهی (رهبری) سردار شهید حسن باقری، **پژوهش‌های مدیریت انتظامی**، (۱۰)۳۶، ۵۸۴-۶۰۷.
- عابدی‌جعفری، حسن، و مرادی، محمد، (۱۳۸۴)، بررسی رابطه بین هوش عاطفی و رهبری تحول‌آفرین، **دانش مدیریت**، (۱۸)۷۰، ۶۳-۸۰.
- عباسی، داوود، پورعزت، علی‌اصغر، قلی‌پور، آریین، و باقری‌کنی، مصباح‌الهدی، (۱۳۹۰)، مطالعه اکتشافی آئین رهبری فرماندهان شهید با استفاده از نظریه مبنائی، **پژوهش‌های مدیریت عمومی**، (۴)۱۲، ۵۳-۷۰.
- عسکری، مه‌ری، فروغی‌ابری، اصغر، و فیاض‌انوش، ابوالحسن، (۱۳۹۵)، تبیین سبک رهبری خدمتگزار فرماندهان سپاه در دوران دفاع مقدس و پیامدهای آن در بین بسیجیان (مطالعه موردی: سیره شهید حسین خرازی)، **مطالعات راهبردی بسیج**، (۱۹)۷۰، ۷۱-۱۰۲.

عسکری، مه‌ری، فروغی‌ابری، اصغر، و فیاض‌انوش، ابوالحسن، (۱۳۹۸)، تبیین سبک رهبری معنوی شهید خرازی و ارتباط آن با سلامت سازمانی در لشکر ۱۴ امام حسین (ع) در دوران دفاع مقدس، پژوهش‌های تاریخی، ۴۳(۱۱)، ۱۷-۳۳.

قرباغی، میثم و ازگلی، محمد، (۱۳۹۹)، واکاوی سبک رهبری سردار شهید حاج قاسم سلیمانی الگوی متعالی رهبری خدمتگزار، مدیریت اسلامی، ۱۱۳(۲۸)، ۱۱۳-۱۳۹.

مقیمی، محمد، (۱۳۹۹)، رهبری اخلاص‌مدار؛ جوهره مکتب شهید سلیمانی، مدیریت اسلامی، ۱۱۳(۲۸)، ۳۳-۹۲. هاشمی، صدیقه‌سادات، (۱۴۰۱)، الگوی رهبری شهید قاسم سلیمانی؛ از فرماندهی مقاومت تا شکل‌گیری مکتب سلیمانی، راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۴۴(۱۱)، ۱۶۴-۲۰۳.

سپندار، خیبر، (۱۳۹۶)، توسعه ظرفیت مدیریت و رهبری در سازمان‌های دولتی با بهره‌گیری از ویژگی‌های سرداران شهید، به‌راهنمایی: حسین کاظمی، دانشگاه ولی عصر (عج) رفسنجان، مقطع کارشناسی ارشد رشته مدیریت دولتی گرایش تحول.

سیدطباطبایی، سیدمهدی، (۱۴۰۰)، واکاوی ابعاد و مؤلفه‌های مکتب مدیریت دولتی اسلامی بر پایه‌ی اندیشه حضرت امام خامنه‌ای، به‌راهنمایی: میثم لطیفی و مرتضی جوانعلی‌آذر، دانشگاه امام صادق (ع)، مقطع دکتری رشته مدیریت دولتی.

امام خامنه‌ای، (۱۳۹۷/۰۷/۱۲)، بیانات در همایش ده‌ها هزار نفری «خدمت بسیجیان» در ورزشگاه آزادی، قابلیت دسترسی در آدرس اینترنتی: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=40645>

امام خامنه‌ای، (۱۳۹۸/۰۳/۰۱)، بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، قابلیت دسترسی در آدرس اینترنتی: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=42633>

Bass, B. M., & Stogdill, R. M. (1999). *Bass & Stogdill's handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications (3rd ed.)*. Free Press.

Bryman, A. (2011). *The SAGE handbook of leadership*. SAGE.

Buchanan, D. A., & Huczynski, A. (2017). *Organizational behaviour (Ninth edition). Always learning*. Pearson.

Demirtas, O., & Karaca, M. (2020). *A handbook of leadership styles*. Cambridge Scholars Publishing.

Goethals, G. R., Allison, S. T., & Sorenson, G. J. (2023). *The SAGE encyclopedia of leadership studies*. SAGE.

Goethals, G. R., Sorensen, G., & Burns, J. M. (2004). *Encyclopedia of leadership*. Sage Publications.

Mintzberg, H. (1973). *The Nature of Managerial Work*. Harper & Row

Northouse, P. (2015). *Leadership: Theory and practice: International student edition (Seventh edition, international student edition)*. SAGE edge. SAGE Publications Ltd.

Plunket, Attner, & Allen. (2002). *Management Metting and Exceeding customer Expectation*. Thomas Learning.

Yukl, G. A. (2013). *Leadership in organizations (8th ed.)*. Pearson.

Allio, R. J. (2012). Leaders and leadership – many theories, but what advice is reliable? *Strategy & Leadership*, 41(1), 4-14.

- Aqeel Tirmizi, S. (2002). The 6-L framework: a model for leadership research and development. **Leadership & Organization Development Journal**, 23(5), 269–279.
- Barnett-Page, E., & Thomas, J. (2009). Methods for the synthesis of qualitative research: A critical review. **BMC Medical Research Methodology**, 9, 59.
- Erwin, E. J., Brotherson, M. J., & Summers, J. A. (2011). Understanding Qualitative Metasynthesis. **Journal of Early Intervention**, 33(3), 186–200.
- Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. **Health Information & Libraries Journal**, 26(2), 94–95.
- Horner, M. (1997). Leadership theory: past, present and future. **Team Performance Management: An International Journal**, 3(4), 270–287.
- Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: A question of dialoguing with texts. **Journal of Advanced Nursing**, 53(3), 311–318.

